

rapport

om. Julita kloster

av. Olof Hermelin

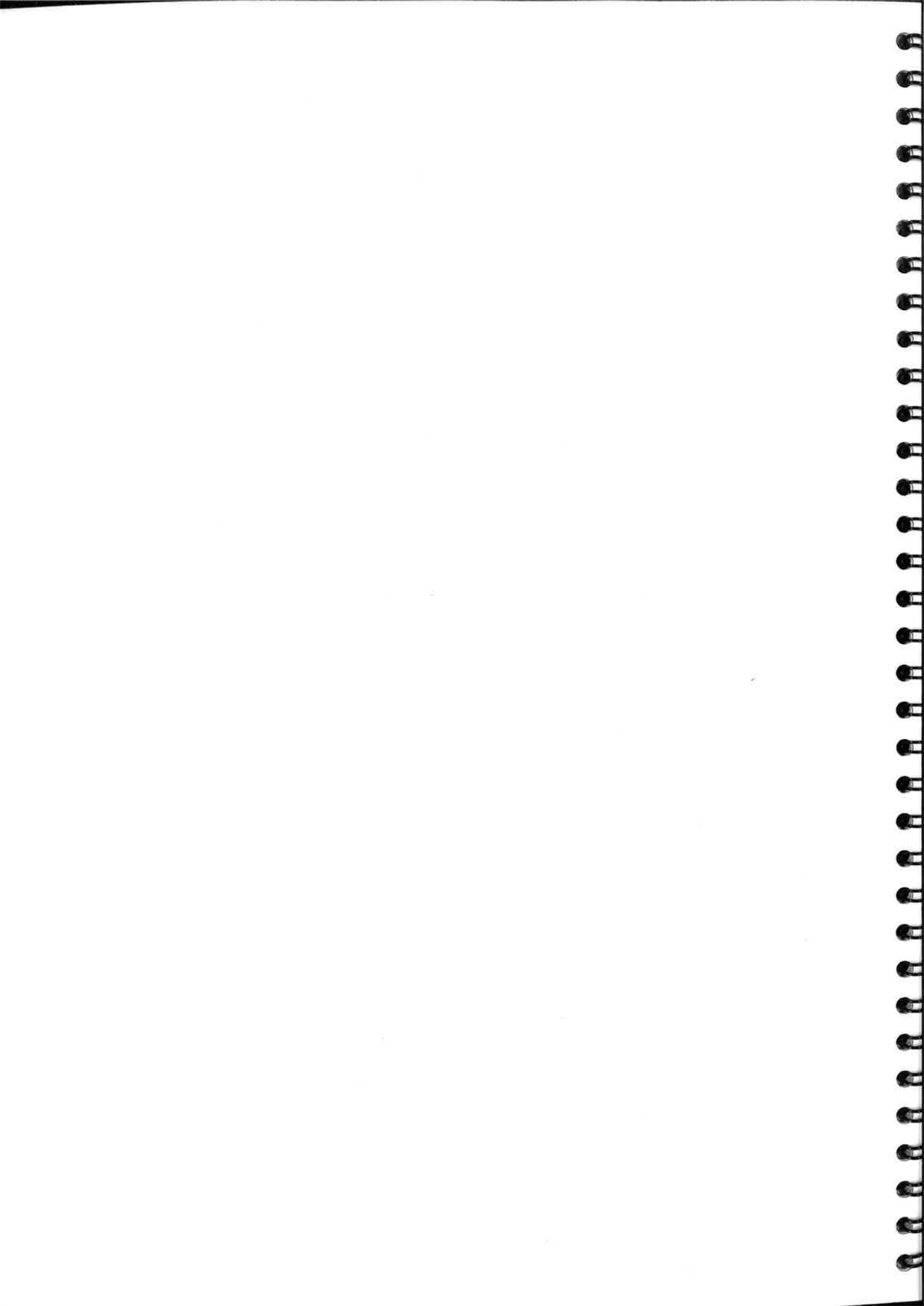
dnr. 99300

åtgärd. Arkeologisk förundersökning

skriftserie: ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN

rapportnummer. 2000:12

JULITA KLOSTER

JULITA SN

OLOF HERMELIN

BESTÄLLNINGAR KAN GÖRAS HOS:

LANDSTINGET SÖRMLAND
KULTUR & UTBILDNING SÖRMLAND
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 NYKÖPING

ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN 2000:12

© 2000 Sörmlands museum

*Grafisk form och layout: H. Hylén & L. Norberg
Omslaget är tryckt hos DAHLSTRÖMS TRYCKERI AB, Nyköping.
Inlagen är reproducerad vid Sörmlands museum.*

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande 97.0350

Nyköping 2000

ISSN 1402-9650

INNEHÅLL

INLEDNING	4
SYFTE OCH METOD	4
TOPOGRAFI OCH KULTURMILJÖ	4
FYNDMATERIAL	8
ANALYS	10
BESVARANDE AV PRIORITERADE FRÅGESTÄLLNINGAR	11
SAMMANFATTNING	12
REFERENSER	13
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	14
BILAGOR	15
Schaktbeskrivningar	15
Konstruktionsbeskrivningar	16
Fyndförteckning	

INLEDNING

Med anledning av en planerad ledningsdragnings för el och data vid Julita gård (raä 36) Julita 1:1, Julita socken, Södermanlands län, utförde den arkeologiska enheten vid Sörmlands museum en arkeologisk förundersökning. Uppdragsgivare var Nordiska museet, Julita gård och museer.

Ansvarig för undersökningen och rapporten var antikvarie Olof Hermelin.

Fältarbete utfördes 23-25 november 1999. Beslut i ärendet är fattat av Länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kap 13§ KML.

SYFTE OCH METOD

Syftet med förundersökningen har varit att inom ramen för ledningsdragningsområdet fastställa fornlämningens karaktär.

Följande frågor har prioriterats:

- Finns det spår av äldre bebyggelse och aktivitet i området?
- Finns spår av klosteranläggningar eller äldre lämningar i området?
- Finns spår av kulturlager i området?
- Att genom förundersökningen avgränsa utbredningen av delar av fornlämningsområdet.

För att uppnå det redovisade syftet övervakades grävningen av ledningsschaktet invid klosterområdet och resterande delar som till stora delar följde befintliga ledningsschakt besiktigades i samband med undersökningen (se plan/fig 2). Framkomna lämningar och fynd har mätts in med hjälp av totalstation samt dokumenterats i skala 1:20. En plan har upprättats över öppnade schakt och lämningar.

TOPOGRAFI OCH KULTURMILJÖ

Topografiskt har klosterområdet begränsats till det höjddparti av morän där idag Julita gårds herrgård är belägen.

I Viby intill Sigtuna grundades på 1160-talet ett dotterkloster åt Cistercienserna i Alvastra. Senast år 1185 flyttades klostret till Säby i Julita. Flyttningen var ett resultat av ett markbyte mellan klostret som avstod sina gårdar kring Viby i byte mot kung Knut Erikssons gård Säby med byar, åkrar, fiskevatten och öarna Tockenön, Väsbyön och Lillön i Hjälmaran, skogar, ängar och beteshagar. Klostret grundlades på det höjddparti där stora huset på Julita gård nu står och fick namnet Saba, en latiniserad form av Säby.

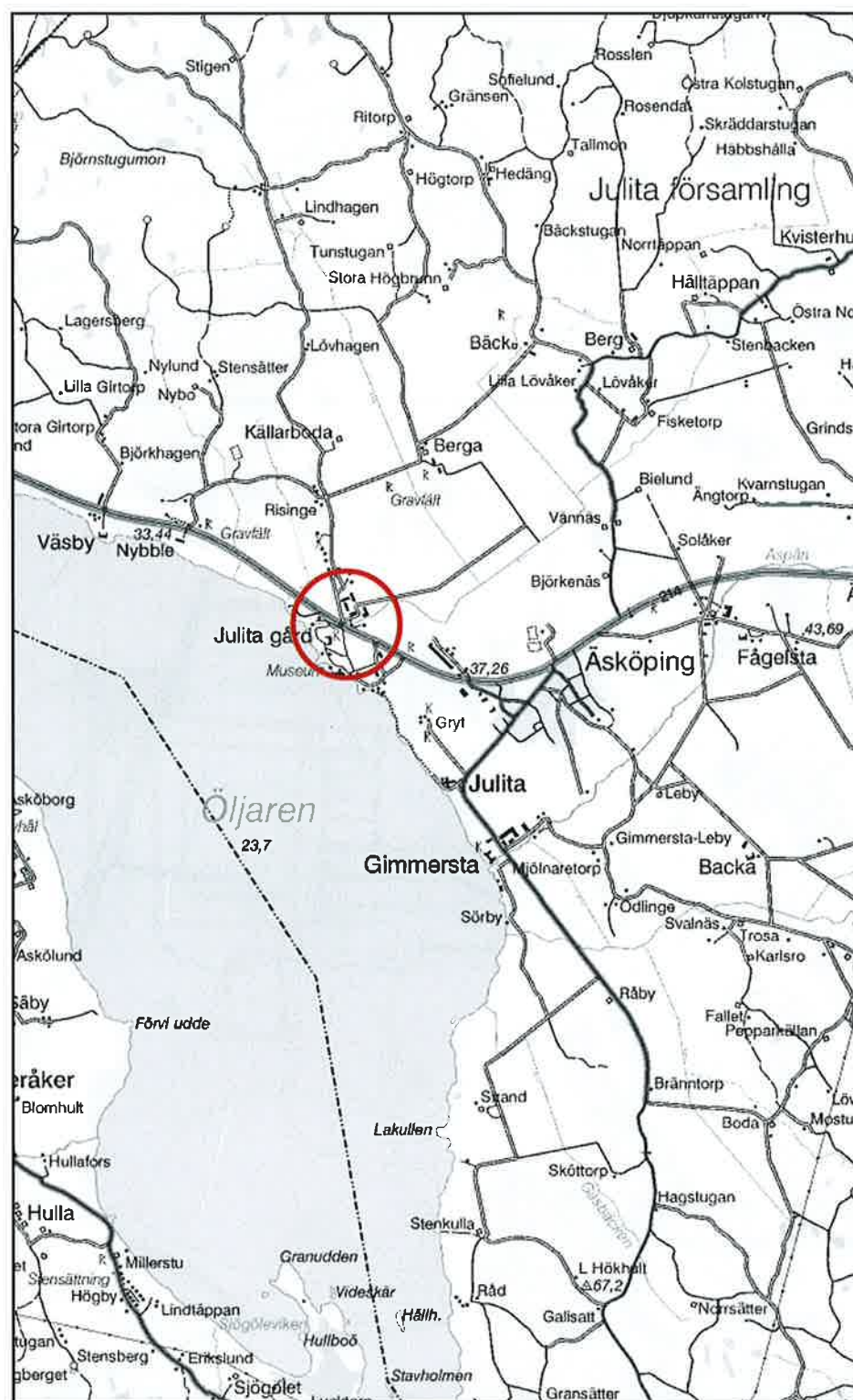

Fig 1 Översiktskarta över Julita gård med undersökningsområdet utmarkerat med röd cirkel. Skala 1:50 000

Fig 2 Översikt över öppnade schakt. Schakt 1 och 2 har bevakats i samband med öppnande, medan resterande delar (schakt 3) bevakats genom en besiktning av öppnade schakt (grönmarkerat). Skala 1:2000.

Klostret var verksamt i ca 350 år. 1525 omnämns klostret som fungerande, men upphör kort därefter som ett resultat av Gustav Vasas politik och förlänades år 1527 till fogden i Nyköping Olof Arvidsson (Berman 1973:2). På platsen för Julita kloster byggs en herrgårdsbyggnad omkring år 1675 och kvar av klostret finns idag två byggnader, dels en tegelbyggnad vid sjön, den så kallade "Knäppan" och dels den södra gårdsflygeln (Edenheim/Lidén 1978:7f). 1941 doneras gården och dess samlingar av löjnant Arthur Bäckström till Nordiska museet som nu innehar Julita.

Noteringar om klosterlämningar gjordes av riksantikvarien Bror Emil Hildebrand och Olof Hermelin på 1870-talet. Två inspektorer på gården, Oscar Collin och Edward Tillander, har i uppmätningar redovisat lämningar som påträffats vid grävningsarbeten på 1890-talet och på 1920-talet (Edenheim/Lidén 1978:9).

1973-74 undersöktes delar av klosterfyrkantens grund för att skapa en uppfattning om klostrets planform. Resultatet från undersökningen visade att klostret anlagts efter standardplanen för Cistercienserkloster (se plan/fig 3). Klosterkrykan var belägen på en höjd, där numera Julita gårds huvudbyggnad ligger och området söder om denna har upptagits av de tre klosterlängorna, som tillsammans med kyrkan bildat en fyrkant kring en öppen klostergård. Den äldsta delen av klosteranläggningen utgörs av kyrkan, som i huvudsak anses vara uppförd under 1200-talet.

Undersökningar 1990-91 har visat att Knäppan sträckt sig ca 4 meter längre åt norr. I samband med denna undersökning påträffades även ett äldre avlopp från Knäppan mot sjösidan. 1992 stötte man vid en ledningsgrävning på en medeltida grundmur strax norr om Stora huset. I ett hörn av denna påträffades ett barnskelett (Axelsson/Norlin 1993:49f). Muren undersöktes i regi av Julita gård år 1993. Undersökningen visar att man i området bedrivit verkstads- och hantverksaktiviteter.

FYNDMATERIAL

En kniv (F3) ca 25,5 mm lång, 34,5 mm bred och 4,35 mm tjock framkom i kulturlager i östra delen av schakt 1. Dateringen av kulturlager och föremål är osäker. I raseringslagrets västra del i schakt 1 framkom ett fragment masugnsslagg (F24).

I schakt 1 framkom även ett antal ostronskal. Ostronskal har påträffats i medeltida kontext i bland annat Alvastra kloster och Ragnhildsholmens borg. Ostronskal har även konstaterats under senare perioder. De nu påträffade ostronskalen har framkommit i ett raseringslager och kan inte tidsfästas till någon speciell period.

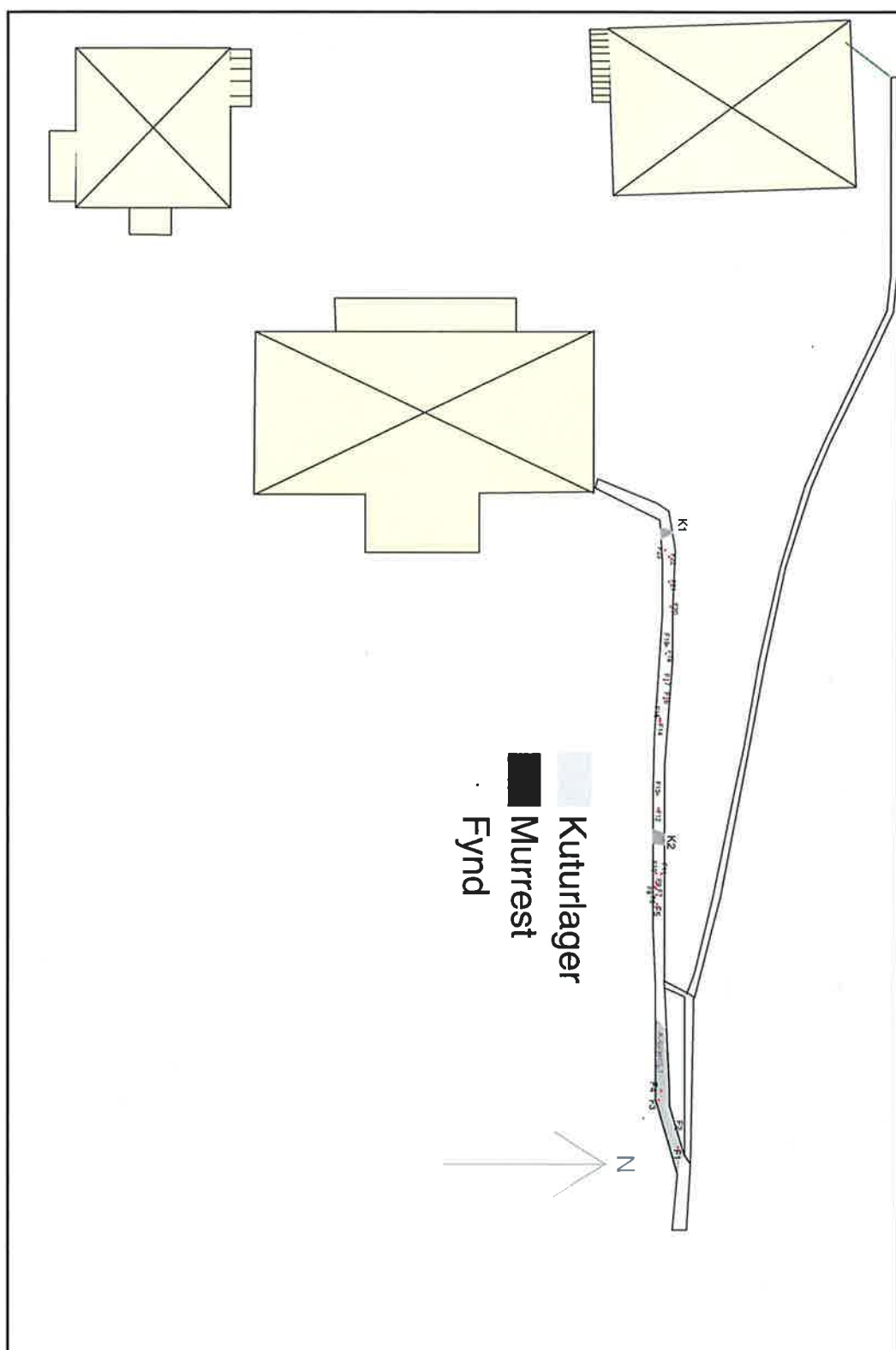

Fig 4 Plan över öppnade schakt med fynd (F1-F24) och konstruktioner (K1, K2) utmarkerade. Skala 1:500

Fig 5 Murrest (K2) från väster, påträffad i schakt 1. Foto Olof Hermelin.

Två fragment av yngre rödgods (BII:4), samt två fragment porslin framkom i schakt 1. Förutom detta framkom fragment av en glasbutelj och fragment av fönsterglas, tegel och ben.

Totalt tillvaratogs 17 fragment ben samt två tänder. Benmaterialet kommer nästan uteslutande från raseringslager och kan inte tidsfästas till någon specifik period eller aktivitet. Två tandfragment som framkom i ytan av ett kulturlager i östra delen av schakt 1 har tolkats som tänder till får/get. Resterande delar av materialet har ej analyserats på grund av osäkerheten kring materialets kontext och datering.

ANALYS

Schakt A drogs från huvudbyggnadens nordöstra hörn fram till befintligt ledningsschakt för vatten och el. Schaktet var ca 0,6 meter brett och djupet varierade mellan 0,3-0,4 meter. Schaktet grävdes med hjälp av traktorgrävare ned till en nivå bestående av rasmassor. Dessas karaktär indikerar att de utgör rester av en stenbyggnad. På två platser (se plan/fig 4) framkom indikationer på äldre murrester, båda i N-S riktning. Murresterna kan sättas i samband med de tidigare funna och 1992/93 undersökta murpartiererna. Fyndsammansättningen från undersökningen har gjort att man tolkat området som ett verkstadsområde till klostret (muntl. Molander 1993, se plan/fig 3).

I östra delen av schaktet framkom ett orört kulturlager, som också utgör gräns för fornlämningsområdet. I lagret framkom benrester samt två tandfragment (F2, F4) och en kniv (F3). Kulturlagret består av humus, sand med enstaka kolfragment samt kraftig sotinblandning. Lagret har karaktär av utkastlager från någon aktivitet. Vid undersökningen grävdes schaktet ned till kulturlagernivå. De framkomna fynden är rensfynd från kulturlagrets översta skikt.

Schakt 2 följer tidigare öppnat schakt för el- och vattenledning. Schaktet grävdes med 0,5 m bred skopa, ned till befintliga ledningar på ca 0,70 meters djup. I schaktet framkom endast omrörda massor från tidigare schaktning.

Ett större parti av ledningsdragningen berörde tidigare öppnade schakt och var beläget utanför fornlämningsområdet. I samband med undersökningen utfördes även en besiktning av detta. Vid besiktningen framkom inget av antikvariskt intresse (se plankarta/fig 2, schakt märkt 3).

BESVARANDE AV PRIORITERADE FRÅGESTÄLLNINGAR

Ett delmål i undersökningen har varit att i möjligaste mån undvika klosterlämningarna inom fornlämningsområde 36. Detta har försvårats genom en missuppfattning om schaktens placering i fält (schakt 1). Upptäckten av detta resulterade i att schakt 1 schaktades grunt ned till ett raseringslager och att endast torv och matjordslager borttogs i detta parti.

Inom undersökningsområdet framkom inga fynd som indikerar äldre lämningar från perioden innan klosteranläggningen. Undersökningen visar att det finns spår av lämningar från klosterperioden inom området för schakt 1-2. I detta område har även kulturlager framkommit. Området avgränsas i öster och det är tydligt att höjdpartiet utgör gräns för klosterområdet i denna del. Resterande delar av fornlämning 36 har inte kunnat avgränsas vid undersökningen. Spår av äldre bebyggelse har framkommit genom två murrester (K1, K2) i schakt 1 (se bilaga 1 konstruktionsbeskrivningar). Dessa kan ha ett samband med de tidigare påträffade murresterna, som tolkats som rester av klostrets verkstadsområde (muntl. Molander -93).

Undersökningen visar att kulturlager och konstruktioner täcks av ett ca 0,2-0,5 meter tjockt raseringslager. I detta lager finns värdefull information som berör Julita gårds historia och som i framtiden bör hanteras varsamt.

Undersökningen visar hur viktigt det är att skydda fornlämningsområde 36. Framtida exploateringar inom området bör planeras noggrant, så att intrånget i klosterlämningarna blir så litet som möjligt. Fornlämningsområdet saknar tydliga avgränsningar, av nytt särskilt intresse är området norr om huvudbyggnaden, som verkar inrymma klostrets verkstadsdel. Kunskapen om verkstadsområdet är mycket ringa och den kunskap som finns idag bygger på en mindre orapporterad undersökning (Molander). En prioriterad uppgift för framtida undersökningar inom fornlämningsområde 36 är att begränsa fornlämningen samt inhämta information om de olika aktiviteter och verksamheter som förekommit under olika perioder av klostrets och gårdens historia.

SAMMANFATTNING

Den arkeologiska enheten vid Sörmlands museum har under november 1999 utfört en arkeologisk förundersökning inom fornlämningsområde 36, Julita kloster, Julita socken. Förundersökningen utfördes på uppdrag av Nordiska museet och föranleddes av en planerad el- och dataledning till huvudbyggnaden och kontorslokaler.

Vid undersökningen undersöktes området inom fornlämning 36 i samband med öppnande av schakt, medans resterande delar utfördes som besiktning av redan öppnade schakt.

Vid undersökningen framkom i området öster om huvudbyggnaden raseringslager med varierande fyndmaterial bestående av ben, glas, en järnkniv, ett antal ostronskal mm. Inom detta område framkom även två murrester (K1, K2), vilka tolkades som rester efter tidigare bebyggelse. Dessa murrester kan hypotetiskt tillhöra en byggnad som tidigare framkommit och tolkats som en del av klostrets verkstadsområde. I den östra delen av schakt 1 framkom ett kulturlager som kunde avgränsas åt öster och som i väster överlagrades av rasmassor.

I resterande delar (schakt 1 och schakt 2) framkom inget av antikvariskt intresse. Dessa schakt var placerade i befintliga ledningsstråk.

Undersökningen visar att det finns flera kunskapsluckor som berör den norra delen av fornlämningsområde 36 och att man i framtiden bör från antikvarisk synvinkel skydda området.

REFERENSER

- OTRYCKTA Sörmlands museums arkiv
- Lantmäteriverkets arkiv i Nyköping
- TRYCKTA Bergman M. 1973 Ur Julita gårds bebyggelsehistoria. C-uppsats vid Konstvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, Uppsala.
- Edenheim R/Lidén H A 1978. Julita Kloster, Kongl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademin, Antikvariskt arkiv 62, Stockholm.
- Axelsson L E/Norlin-Nietsch S 1993, Julita Kloster under 350 år. Nordiska museets förlag, Katrineholm.
- Stensland P G 1945, Julita klostrets godspolitik, Nordiska museets handlingar 22, Stockholm.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsen i Södermanland dnr: 220-7975-99
Sörmlands museum dnr: 99 300

Handläggare länsstyrelsen Eva Fransson
Personal Sörmlands museum: Olof Hermelin, Ola Matthing

Konservering: 1 kniv har konserverats av Sörmlands museums konservator Alarik Wachtmeister

Belägenhet: Ekonomiska kartan över Sverige i skala 1:10 000
upprättad av Rikets allmänna kartverk. Julita 10G1c
Koordinatsystem: Katrineholms lokala
Höjdsystem: Katrineholms lokala

Undersökt yta: 56,5 m²
Extensivt undersökt yta 246,5 m²

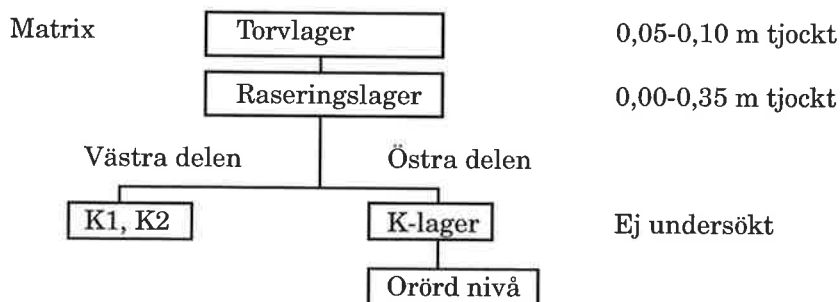
Dokumentationsmaterial förvaras i Sörmlands museums arkiv.

BILAGA 1 SCHAKTBESKRIVNINGAR

Schakt 1

Längd ca 60 m
Bredd 0,60-0,90 m
Djup: 0,30--0,40 m
Yta: 56,5 m²

Lagerföljd:

Lagerbeskrivning

Torvlager	Torv, matjord
Raseringslager	Humus, sand, rikligt med 0,30-0,80 m stora stenar i botten av schaktet. Måttliga mängder tegel och puts fragment. I lagret framkom två murrester (K1, K2). I lagret påträffades fynd av ben, ostronskal, glas mm (se fyndförteckning, bilaga 3).
Kulturlager	I östra delen av schakt 1. Humus, sand, sot, enstaka kolfragment. I lagret framkom fynd av ben, två tandfragment samt en kniv.
Orörd nivå	Sand med enstaka 0,01-0,05 m stora stenar

Schakt 2

Längd: ca 90 m
Bredd: 0,50 m
Djup: 0,40-0,80 m
Yta: 46,5 m²

Lagerbeskrivning

Torvlager	Torv, matjord
Omrörda lager	Humus, sand, enstaka tegelfragment. Omrörda lager i samband med tidigare ledningsdraganing.

Schakt 3

Längd ca 400 m
Bredd 0,50 m
Djup: 0,50 m
Yta: ca 200 m²

Lagerbeskrivning

Större delen av ledningssträckan berör befintliga schakt. Området besiktigades i samband med undersökningen.

BILAGA 2 KONSTRUKTIONSBESKRIVNINGAR

Konstruktion 1 Murrest, ca 0,50 x 0,80 meter stor

Belägenhet: x511,7 y384,5 z30,1

Konstruktionen var ej synlig innan undersökning, utan överlagrades av ett ca 0,05 m tjockt torvlager och ca 0,35 m tjockt raseringslager.

Konstruktion 1 (K1) bestod av 5 stenar som är sammanbundna med kalkbruk. K1 undersöktes ej (i och med att ledningarna kunde placeras ovanpå konstruktionen), endast det övre skiktet av konstruktionen var synlig i botten av schakt. Konstruktionen tolkades som en murrest i N-S riktning.

Konstruktion 2 Murrest, ca 0,90 x 0,90 meter stor.

Belägenhet: x535,1 y384,0 z29,2

Konstruktion 2 (K2) bestod av 6 ca 0,40-0,60 meter stora stenar, samt ett tiotal mindre stenar (ca 0,05 m stora) som delvis var sammanbundna av kalkbruk. K2 undersöktes ej (ledningarna kunde placeras över konstruktionen). Endast det översta skiktet av murresten var synlig i botten av schaktet. Konstruktionen tolkades som en murrest i N-S riktning.

Löp nr	X	Y	Z	A nr	R nr	Sakord	Antal frag	Vikt i gram	Material	Godstyp	Längd i mm	Bredd i mm	Tjocklek i mm	Anmärkning
1	385,49	559,22	27,35			Ben	4	19	Obrända ben					F1
2	385,33	557,74	27,63			Ben	1	22	Obrända ben					F2
3	383,97	555,53	27,83			Ben	1	2	Obrända ben					F3
3	383,97	555,53	27,83			Kniv	1	97	Järn		25,7	34,4	4,35	F3 Konserverad
4 a	384,22	554,76	27,73			Ben	3	41	Obrända ben					F4
4 b	384,22	554,76	27,73			Tand	2	41	Tand					F4
5	383,90	540,32	29,40			Ostronskal	1	4	Ostronskal		78,86	75,00	6,50	F5
6	383,82	539,57	29,41			Snäckskal	1	1	Snäckskal					F6
7	383,75	539,05	29,43			Butelj	1	2	Glas					F7
8	383,76	539,05	29,43			Kärl	1	10	Keramik	BII:4	55,8	43,5	5,6	F8
9	383,82	538,57	29,47			Ostronskal	1	3	Ostronskal					F9
10	383,75	537,92	29,45			Ben	1	24	Obrända ben					F10
11 a	384,16	538,02	29,40			Ostronskal	3	74	Ostronskal					F11
11 b	384,16	538,02	29,40			Butelj	1	46	Glas		65,1	43,0	11,8	F11
12	383,97	532,88	29,47			Kärl	1	9	Keramik	BII:4	46,3	32,10	5,1	F12
13	383,90	531,83	29,44			Ben	1	1	Obrända ben					F13
14	384,08	526,22	29,53			Fönsterglas	1	4	Glas		38,6	30,5	1,75	F14
15 a	384,07	526,00	29,55			Ben	3	22	Obrända ben					F15
15 b	384,07	526,00	29,55			Ostronskal	1	7	Ostronskal					F15
16 a	384,38	524,44	29,48			Ben	1	2	Obrända ben					F16
16 b	384,38	524,44	29,48			Fönsterglas	1	1	Glas		28,1	25,7	1,03	F16
17	384,38	523,05	29,49			Fönsterglas	1	2	Glas		28,1	25,7	1,03	F17

Löp nr	X	Y	Z	A nr	R nr	Sakord	Antal frag	Vikt i gram	Material	Godstyp	Längd i mm	Bredd i mm	Tjocklek i mm	Anmärkning
18	384,59	521,01	29,55			Kärl	1	1	Glas		28,1	25,7	1,03	F18
19	384,60	520,37	29,52			Fat	1	1	Porslin	Porslin	21,1	18,0	4,0	F19
20 a	384,85	517,44	29,65			Fat	1	1	Porslin	Porslin	22,1	18,3	5,6	F20
20 b	384,85	517,44	29,65			Fönsterglas	1	1	Glas		43,3	29,3	1,45	F20
21	384,82	515,47	29,71			Fönsterglas	1	2	Glas		23,5	18,6	5,61,05	F21
22 a	384,77	513,52	29,90			Ben	1	1	Obrända ben					F22
22 b	384,77	513,52	29,90			Butelj	1	1	Glas		38,8	19,4	6,9	F22
23 a	384,53	513,04	29,93			Tegel	1	18	Tegel		50,3	37,3	13,8	F23
23 b	384,53	513,04	29,93			Kärl	1	1	Glas		27,2	19,7	1,7	F23
23 c	384,53	513,04	29,93			Ben	1	18	Obrända ben					F23
24	384,99	511,07	30,03			Slagg	1	19	Slagg		30,8	21,5	12,6	F24 Masugnsslagg